

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто історико-теоретичні аспекти проблеми дозвілля студентів педагогічних спеціальностей. Саме дозвіллева діяльність створює умови для відновлення фізичних, емоційних та інтелектуальних сил, психологічного, пізнавального і фізичного розвитку; формування світогляду та культури молодих людей визнається будь-яким суспільством.

Під дозвіллям сучасної людини йдеться про час, який вільний від необхідної діяльності у сфері суспільного виробництва, а також відтворення людиною своїх життєвих функцій у межах домашнього господарства і соціальних відносин. Активне, змістовне дозвілля, яке спирається на творчі види дозвіллевих занять, на забезпечення безпосередньої участі в них кожного студента – головний шлях формування його особистісних якостей, які сприятимуть його професійному становленню. Дозвілля молоді, на думку вчених, є важливою сферою розвитку особистості, її естетичних поглядів і смаків; виробленню умінь обстоювати ідеали і духовні цінності, підтримувати норму здоров'я.

На думку науковців, дозвілля розглядається комплексно, як час духовного розвитку молоді, який надає їй вільний вибір суспільно значущих ролей та положень, дає змогу займатися діяльністю, що розвиває необмежені можливості, таланти в найдоцільнішому застосуванні; як сфера, у якій повністю розкриваються потреби у свободі й незалежності, в активній діяльності та самовираженні; як особлива соціальна сфера, де молоді люди задовольняють особистісні потреби в самоперевірці, самооцінці особистості. Дозвілля виявляється в рекреації, звільненні від психічних та фізичних навантажень, відновленні сил, задоволенні комунікативних потреб шляхом залучення до розважально-ігрових, видовищних, освітніх, оздоровчих, художньо-творчих форм діяльності.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, види дозвілля, вільний час, студентська молодь, студентське дозвілля.

Проблема формування культури дозвілля не нова. Спираючись на аналіз педагогічної літератури, зазначимо, що на етапі відродження й розвитку національного виховання великого значення набуває проблема формування культури дозвілля молоді.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), у законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» наголошується, що перед освітою постає завдання зміни духовного світу спеціаліста, розвитку його мислення, креативності, здобуття ним додаткових знань, умінь і навичок за інтересами, підготовки до соціально-громадської діяльності, розширення професійної і національної свідомості [6].

Вітчизняний учений О. Вишневський акцентує увагу на тому, що в позанавчальній діяльності є великі можливості для вибору змісту, форм вивчення народних звичаїв, традицій, обрядів, які вкрай важливо використовувати у вихованні молоді. Долучаючись до традицій, молодь формує також почуття причетності до свого народу, утверджує історичну пам'ять... «Кожне освячене традицією дійство – це свято життя в єдності праці, духу, життя і краси» [3, с. 27].

Мега статті – аналіз історико-теоретичних аспектів проблеми дозвілля студентів педагогічних спеціальностей.

Дозвілля є об'єктом вивчення багатьох наук (філософії, соціології, економіки, культурології, географії, історії, психології, педагогіки тощо).

У російській мові слово «дозвілля» вживалося ще в XV столітті. Старослов'янське слово «дозвілля» походить від дієслова «досягати», «досягти», що буквально означає можливість щось зробити. Отже, дозвілля розглядається як «час, коли можна чогось досягти» [13, с. 288].

До початку XX століття поняття «дозвілля» означало «досягнення, здатність, можливість людини проявити себе у вільний від роботи час» [11, с. 6].

В «Енциклопедії освіти» дозвілля тлумачиться як вільний від роботи і навчання час, що залишається після розв'язання різного роду обов'язкових і необхідних справ. Вільний час – це «час, яким людина розпоряджається сама, на власний розсуд, не пов'язує його з непорушними обов'язками і зобов'язаннями, може використовувати його для задоволення своїх потреб і прагнень» [5, с. 223].

У соціологічних словниках даються такі визначення поняття «дозвілля»: «Дозвілля – найчастіше визначається як час, що залишається за межами того часу, який витрачається на оплачувану роботу...» [1, с. 81]. «Час, вільний від роботи і рутинних домашніх обов'язків і придатний для відновлення, розслаблення, хобі, відпочинку, а також культурних і художніх занять» [4, с. 195].

Радянський енциклопедичний словник розкриває структуру дозвілля: «Дозвілля – частка неробочого часу, що залишається в людини за вирахуванням необхідних затрат. У структурі вільного часу виділяють активну творчу діяльність; навчання, самоосвіту; культурне споживання; спорт; аматорські заняття, спілкування з іншими людьми» [18, с. 413].

У різні історичні періоди, на думку О. Клюско, відбувалися зміни в тлумаченні змісту поняття «дозвілля»: початок 20-х років – початок 50-х років ХХ ст. характеризується ідентифікацією дозвілля з просвітництвом та політикою; початок 50-х років – кінець 60-х років ХХ ст. відрізняється від попереднього етапу зміною орієнтацій і переваг людини у сфері дозвілля, зміною способу організації вільного часу, усвідомленням значення дозвілля в житті людини, зростанням ролі суспільно-організаційних та освітніх форм дозвілля, популяризацією активного відпочинку, збільшенням видів аматорських занять і комунікативних форм дозвілля; початок 70-х років – кінець ХХ ст. характеризується збільшенням індивідуальних форм дозвілля, залежністю вибору форм дозвілля від умов життя та матеріального статку, від культурно-політичної активності населення, що була санкціонована державою лише в 90-ті роки ХХ ст. [8].

Цікавим є підхід до генезису поняття «дозвілля» Г. Волощенко, який виокремлює в його розвитку три «кризові» моменти, кожен з яких істотно змінює його роль і значення в суспільстві. Перший кризовий момент дозвілля пов'язується вченим із античністю та «скиненням» богів із небес на землю. На цьому етапі дозвілля зберігає діяльнісну основу.

Друга криза дозвілля датується Середньовіччям, коли дозвілля «збілося зі шляху» і замість «діяльності» почало означати «вільний час». Третя криза дозвілля відбувається на сучасному етапі розвитку людства й характеризується «поверненням до першоджерел». Початком цієї кризи є випуск у 1896 році в Нью-Йорку книги Т. Веблена «The Theory of the Leisure Class», яка стала першим кроком до повернення дозвіллі діяльній норми.

Ще зі стародавніх часів філософи Арістотель, пізніше А. Шопенгауер і Р. Декарт, розглядаючи зміст дозвілля, пов'язували його зі свободою, соціальним статусом, саморозвитком.

Варто зазначити, що до сьогодні в науці немає єдиного підходу щодо визначення поняття «дозвілля». Л. Михайлова дає таке визначення цього поняття: «Дозвілля – це сукупність занять, що виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини» [15, с. 201].

Дослідник В. Піча вважає, що «вільний час можна визначити як ту частину соціального, зокрема й позаробочого, часу, яка вивільнена від невідкладних справ і є «часом свободи», простором вільної діяльності й вільного розвитку особистості» [16, с. 237].

Як зазначає В. Бочелюк, особистий вільний час поділяється на суспільно-нормальний та індивідуальний. «Суспільно-нормальний залежить від умов життя, а також культурних потреб тієї групи людей, до якої належить індивід, тоді як індивідуальний (кожної людини) залежить від інтересів, цінностей, а також наданих суспільством можливостей для їхнього задоволення» [2, с. 15].

Американський теоретик вільного часу М. Каплан у книзі «Дозвілля: теорія і політика» називає «дозвілля» часом самоцільної діяльності, що надає можливість для відпочинку, розвитку особистості та служінню суспільству. Макс Каплан вважає, що дозвілля варто розуміти як центральний елемент культури, який має глибокі і складні зв'язки із загальними проблемами роботи, сім'ї, політики [24, с. 112]. На думку І. Мельнікова, дозвілля студентів – це час, який «може бути використаний для додаткової професійної підготовки й активної громадської діяльності (професійно-виховна функція), духовного розвитку (культурна функція) і відпочинку (регенераційна функція)» [14, с. 15].

У сфері дозвілля «повинен здійснюватися перехід від простих форм діяльності до складніших, від пасивного відпочинку – до активного, від задоволення більш глибоких соціальних і культурних прагнень, від фізичних форм рекреації – до духовних насолод, від пасивного засвоєння культурних цінностей – до творчості тощо» [2, с. 18].

Найбільш точні і плідні дослідження культурно-дозвіллевої діяльності проведено Ю. Стрельцовим, на його думку, «будь-який вид вільної діяльності несе в собі як функцію відновлення сил, так і функцію розвитку знань і здібностей людини. Однак лише одна з цих функцій домінуюча: як вид діяльності має властивість розвивати людину або переважно відновлювати її сили» [20, с. 29].

Українська дослідниця О. Коляструк умовно називає дозвілля «аксіологією життя» або стилем життя (смісловне наповнення, система життєвих орієнтирів – як і заради чого жити: цінності, мораль, звички, пріоритети) [10].

Більша частина дозвілля в сучасному суспільстві відводиться різним видам відпочинку, хоча поняття «дозвілля» передбачає й такі види діяльності, як продовження освіти, громадська діяльність на добровільних засадах.

Сучасні вчені нараховують до 500 різних видів і форм дозвілля, які класифікують за п'ятьма групами: «відпочинок (активний і пасивний), що знімає втому і напруження, відновлює фізичні і духовні сили людини; розваги, що виконують компенсаційну функцію, дають людині зміну вражень; свята (народні, політичні, релігійні, професійні, сімейні), що поєднують відпочинок і розваги; самоосвіта, що залучає людей до цінностей культури, підвищує загальний культурний рівень особистості, розвиває розум, здібності і пізнавальні інтереси, естетичні й етичні почуття; творчість (вищий рівень дозвілля), завдяки якій людина із споживача духовних цінностей перетворюється на їх творця» [5, с. 223].

Філософи розглядають дозвілля як вільну, «самоцінну діяльність» і наголошують, що основою дозвілля є соціальна і духовна активність особистості, яка характеризується особливою життєвою позицією, орієнтованою на неформальне, вільне, привабливе спілкування і задоволення власних інтересів, а отже є першим досвідом соціального самоствердження молодої людини.

Тож людина спроможна збільшувати або зменшувати свій вільний час, витрачаючи його на заняття, не пов'язані з дозвіллям.

На Заході інтерес до проблеми вільного часу виявився в кінці XIX – на початку XX століття, і вона стала однією зі значущих, з'явився перспективний напрям досліджень – «соціологія дозвілля».

Отже, характерними «складниками» дозвілля є свобода від обов'язків і роботи, відпочинок, розслаблення, рекреація.

Зміст і напрями культурно-дозвіллевої діяльності можуть бути різними: самоосвіта, художня самодіяльність, технічна творчість, культурний відпочинок, розваги, громадсько-корисна діяльність і фізкультурно-спортивні заняття.

Як наголошує у своїх дослідженнях С. Пішун, «важливе місце в житті сучасного студента займає сфера вільного часу, який відіграє роль одного з важливих засобів формування особистості молодої людини, оскільки в його умовах найбільш сприятливо проходять рекреаційно-відтворювальні процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження» [17, с. 1].

Учений І. Шевчук розглядає дозвілля як важливий фактор формування культури студентів педагогічних спеціальностей. Будучи складовою частиною життєдіяльності студента, вільний час детермінується під її впливом, змінюється кількісно та якісно, наповнюючись новим змістом на всіх етапах навчання у ВНЗ. Структура, зміст вільного часу безпосередньо пов'язані з навчальним часом, тому що час не має абсолютного значення позанавчальної діяльності.

Регулювання дозвілля – потреба будь-якого соціуму, а значить загальнолюдська потреба, яка посідає одне з головних місць у теорії дозвілля і має неперехідну цінність. О. Кронік, вивчаючи психологічні умови оптимального використання форм дозвіллевої діяльності, акцентує увагу на ступені напруженості переживання часу, що притаманна будь-якій людині [11].

Український дослідник С. Цюлюпа ввів і обґрунтував поняття «педагогічний потенціал вільного часу студентів» і «культура вільного часу студентів», довівши, що оптимальна реалізація педагогічного потенціалу вільного часу передбачає найповнішу реалізацію соціально-культурного потенціалу особистості, її сутнісних сил, духовного багатства. Завдання вищої школи полягає в підготовці майбутнього спеціаліста, здатного до різноманітних видів діяльності: професійної, соціально-політичної, громадської, соціально-культурної. Рівень готовності фахівця до цих видів діяльності визначається рівнем сформованості культури особистості, важливу частину якої становить культура вільного часу [22].

Особлива цінність дозвілля полягає в тому, що, маючи яскраво виражені фізіологічний, психологічний і соціальний аспекти, воно може допомогти молодим людям реалізувати свої здібності. Оскільки дозвіллям є можливість студента у вільний час займатися різноманітною діяльністю на власний вибір, то можна виділити такі види дозвіллевої діяльності: відпочинок, розваги, свята, самоосвіта, творчість, спорт.

Дозвілля – це зона активного спілкування, що задовольняє потреби студентів у контактах. У сфері дозвілля студенти відкритіші для впливу на них соціальних інститутів, що дає змогу з максимальною ефективністю впливати на їх моральність і світогляд. У процесі колективного проведення дозвілля відбувається укріплення почуття товариства, зростання консолідації, стимулювання трудової активності, вироблення життєвої позиції, навчання норм поведінки в суспільстві.

На підставі цих визначень ми можемо сказати, що дозвілля – це частина вільного часу, що не пов'язана з основним родом занять, і яка використовується людиною для різноманітних особистих занять і розваг, відновлення психічних і фізичних сил.

Висновки. Отже, дозвілля виступає як структурний елемент вільного часу, його зміст наповнений діяльністю, що дає змогу не лише долати стреси і втому, але й розвивати духовні й фізичні якості, спираючись на соціокультурні потреби особистості. Водночас дозвілля є відносно самостійною сферою життєдіяльності молоді, яка відрізняється від вільного часу можливістю вибору видів діяльності відповідно до інтересів, духовно-етичних уподобань, своїх ціннісних орієнтацій. Дозвілля студента педагогічних спеціальностей виступає специфічною сферою його вільного часу, «вільного самовираження» сутнісних сил, а його зміст за своєю природою подвійний. З одного боку, воно виступає як рекреаційний засіб, що дає змогу відновлювати інтелектуальний, культурний і фізичний потенціал, а з іншого – розвиває всю сукупність духовних і фізичних якостей особистості, зважаючи на її соціокультурні потреби. З огляду на це дозвілля виступає відносно самостійною сферою життєдіяльності студентської молоді, у якій її потреби реалізуються на основі вільного вибору діяльності. З цього погляду дозвілля виступає важливим чинником можливої самореалізації особистості.

Використана література:

1. Бочелюк В. Дозвіллезнавство : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-є вид., доопрац. і допов. Київ : Знання, 2008. 566 с.
3. Джери Д. Большой толковый социологический словарь. Москва : Вече, АСТ, 1999. 544 с.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

6. Клюско Е. Историко-социологический подход в исследовании досуга. Социально-культурная деятельность : поиски, проблемы, перспективы : сб. статей; под науч. ред. Т. Киселевой, Ю. Стрельцова, Б. Мосалева. Москва : МГУКИ, 2000. С. 35–43.
7. Коляструк О. Предмет історії повсякденності : історіографічний огляд його становлення в зарубіжній та вітчизняній історичній науці УІЖ. 2007. № 1 (472). С. 182.
8. Кроник А. В главных ролях : Вы, Мы, Он, Ты, Я : психология значимых отношений. Москва : Мысль, 1989. 204 с.
9. Морзе Н. Система методичної підготовки майбутніх вчителів інформатики в педагогічних університетах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання»; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 452 с.
10. Піча В. Культура вільного часу : філософсько-соціалний аспект. Львів : Світ, 1990. 29 с.
11. Пішун С. Характеристика специфіки дозвілля молоді. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. С. 319–323.
12. Российская педагогическая энциклопедия / гл. ред. В. Давыдов. Москва : «Большая российская энциклопедия», 1993 608 с.
13. Стрельцов Ю. Методика воспитательной работы в клубе. Москва : Просвещение, 1979. 191с.
14. Цюлюпа С. Культура вільного часу студентів. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Рівне, 2002. Вип. № 23. С. 95–99.
15. Parker S. Work and Leisure in Future, London : Oxford University Press, 1972. 285 p.

References:

1. Bocheliuk V. (2006), Dozvillieznastvo [Leisure science]; navch. posib. K. : Tsentr navchalnoi literatury, 208 s. [in Ukrainian]
2. Vyshnevskiy O. (2008) Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy] : navch. posib. 3-ye vyd., dooprats. i dopov. K. : Znannia, 566 s. [in Ukrainian]
3. Dzheri D. (1999) Bolshoy tolkovyiy sotsiologicheskii slovar [Large explanatory sociological dictionary], M. : Veche, AST. 544 s.[in Russian]
4. Entsiklopediia osvity (2008) [Encyclopedia of Education] / hol. red. V. H. Kremen. K. : Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. [in Ukrainian]
5. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (2017). [Law of Ukraine «On Education»] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/> [in Ukrainian]
6. Kliusko E. (2000). Ystoryko-sotsyolohycheskyi podkhod v yssledovanny dosuha. Sotsyalno-kulturnaia deiatel'nost [Historical and sociological approach in the study of leisure. Socio-cultural activity: searches, problems, prospects]: poysky, problemy, perspektivy: sb. statei; pod nauch. red. T. Kyselevoi, Yu. Streltsova, B. Mosaleva. M. : MHUKY. S. 35–43. [in Russian]
7. Koliastruk O. (2007) Predmet istorii povsiakdennosti : istoriografichnyi ohliad yoho stanovlennia v zarubizhnii ta vitchyzniani istorichnii nauksi. [The subject of everyday history: a historiographical review of its formation in foreign and domestic historical science] UIZh. 2007. № 1 (472). S. 182. [in Ukrainian]
8. Kronik A. (1989) V glavnyi rolyah : Vyi, Myi, On, Tyi, Ya : psihologiya znachimyih otnosheniy, [Starring: You, We, He, You, I: the psychology of meaningful relationships] M. : Myisl. 204 s. [in Russian]
9. Morze N. (2003) Systema metodychnoi pidhotovki maibutnikh vchyteliv informatyky v pedahohichnykh universytetakh. [The system of methodical training of future teachers of computer science in pedagogical universities] [Tekst] : dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.02 «Teoriia ta metodyka navchannia»; NPU im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 452 s. [in Ukrainian]
10. Picha V. (1990) Kultura vilnoho chasu : filosofsko-sotsialnyi aspekt. [Culture of free time: philosophical and social aspect]. Lviv : Svit. 29 s. [in Ukrainian]
11. Pishun S. (2004) Kharakterystyka spetsyfiky dozvillia molodi. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi : zb. nauk. prats [Characteristics of the specifics of youth leisure. Theoretical and methodological problems of education of children and students: coll. Science. wash.]. K. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU. S. 319–323. [in Ukrainian]
12. Rossiyskaya pedagogicheskaya entsiklopediya (1993) [Russian pedagogical encyclopedia] / gl. red. V. V. Davyidov. M. : «Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya», 1993 608 s. [in Russian]
13. Streltsov Yu. (1979) A. Metodika vospitatel'noy raboty v klubeh. [Methods of educational work in the club]. M. : Prosveschenie,. 191 s. [in Russian]
14. Tsiuliupa S. (2002) Kultura vilnoho chasu studentiv. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity [Students' free time culture. Update the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions]. Rivne, 2002. Vyp. № 23. S. 95–99. [in Ukrainian]

Breslavka H. B. Historical and theoretical aspects of the problem of leisure of students of pedagogical specialties

The article considers the historical-theoretical aspects of the problem of leisure of students of pedagogical specialties. It is leisure activities that create the conditions for the restoration of physical, emotional and intellectual strength, psychological, cognitive and physical development, the formation of worldview and culture of young people is recognized by any society.

By the leisure of modern man is meant time that is free from the necessary activities in the field of social production, as well as the reproduction of human life functions within the limits of the limits. Active, meaningful leisure, which is based on creative types of leisure activities, on ensuring the direct participation of each student in them, is the main way of formation. Leisure of young people, according to scientists, is an important area of personal development, which contributes to the formation of a scientific worldview, political and moral culture of the individual and his personality; developing the ability to uphold ideals and spiritual values, to maintain good health.

According to scholars, leisure is considered comprehensively as a time of spiritual development of young people, which gives them a free choice of socially significant roles and positions, allows them to engage in activities. as a sphere in which the needs for freedom and independence, in active activity and self-expression are fully revealed; as a special social sphere, where young people meet personal needs in self-examination, self-esteem. Leisure is manifested in recreation, liberation from mental and physical burdens, in the restoration of strength, in the satisfaction of communicative needs by engaging in recreational, gaming, gaming, entertainment.

Key words: leisure, leisure activity, types of leisure, free time, student youth, student leisure.